

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Криворізький державний педагогічний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

Харків – 2023

Гетьман А.Ю. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	53
Гончарова А.О. ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	58
Григоренко В.Л. ЦІННОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	62
Демідова Х.О. БІБЛОТЕРАПІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	72
Джигурда К.Г. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	75
Діденко Д.А., Кабусь Н.Д. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	78
Доброносова Ю.Д. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ В РОЗУМІННІ ЦІННІСНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	85
Дроздовська А.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОЇ НЕЗРІЛОСТІ У ДОРОСЛИХ.....	93
Єсіна Н.О., Кузнецов А.І. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	96
Жук В.О., Макар Л.М. ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦЯ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ.....	106
Жук С.О., Макар Л.М. КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДІ У БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ.....	113
Зацепя В.С. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	119
Зеня Д.М., Кабусь Н.Д. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	121
Зубарєв О.С. БУЛІНГ ТА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	127

12. Журавель В., Сергеева К. В., Шаровара О. Г. Зупинись! – Посміхнись! : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. К. : ФОП Буря, 2013. 124 с.
13. Shcherban T., Bretsko I., Varha V. Feachers of aggressive behavior in adolescent age. *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9, No. 3. pp. 422-433. DOI: 10.25128/2520-6230.22.3.8.

Григоренко В.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ЦІННОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглянута проблема формування ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку у системі освіти, уточнено суть та змістову характеристику цінностей інклюзивного суспільства у вихованні дітей дошкільного віку. Встановлено, що проблема є складною та багатогранною й вимагає комплексного підходу та спільних зусиль освітян, батьків і громадських лідерів для її вирішення. Усвідомлення та вирішення цієї проблеми відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості людини з раннього віку та сталого розвитку інклюзивного суспільства. Визначено, що в інклюзивному виховному середовищі швидше й ефективніше формуються моральні цінності і правила життєдіяльності дітей, оскільки спрацьовують такі механізми соціалізації, як механізм наслідування та ідентифікації.

Формування цінностей у дітей дошкільного віку розглянуто як складний і багатогранний процес, який впливає на подальший розвиток особистості. Схарактеризовано й змістово поєднано базові цінності інклюзивної освіти, а також цінності та ціннісні орієнтації, що формуються у дітей в ЗДО й відносяться до різних сфер їх життєдіяльності.

Ключові слова. *інклюзія, інклюзивна освіта, цінності особистості, дошкільний вік, заклади дошкільної освіти.*

Hryhorenko V.L. *VALUES OF AN INCLUSIVE SOCIETY IN THE EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN*

Abstract. The article examines the problem of forming value orientations of children of preschool age in the education system, and clarifies the essence and characteristic of the values of inclusive matrimony in educated children of preschool age. It has been established that the problem is complex and rich-sided and requires an integrated approach and the combined efforts of citizens, fathers and community leaders for its best. Awareness and growth of this problem plays a key role in the formation of popular awareness of people from the early age and the development of inclusive matrimony. It was determined that moral values and rules of life of children are formed faster and more effectively in an inclusive educational environment, because such mechanisms of socialization as the mechanism of imitation and identification are activated.

The formation of values in preschool children is considered as a complex and multifaceted process that affects the further development of the personality. The basic values of inclusive education, as well as values and value orientations that are formed in children in special education and relate to various spheres of their life activities, are characterized and meaningfully combined.

Keywords: *inclusion, inclusive education, personal values, preschool age, preschool education institutions.*

Постановка проблеми. У сучасному світі важливим аспектом розвитку суспільства є питання формування ціннісних орієнтацій особистості в освітній системі. Ця проблема актуалізується в умовах євроінтеграційного вибору України, оскільки ціннісні орієнтації визначають не лише особистісний розвиток кожної людини, але і спрямованість суспільства в цілому. Становлення демократичного суспільства в Україні й входження нашої держави в європейську спільноту зумовлюють потребу у вирішенні питань

рівноправного включення у суспільне функціонування, насамперед у систему освіти всіх громадян, й особливо тих, хто потребує цього найбільше, насамперед, дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Наголосимо, що інклюзивна освіта створює умови для участі кожної дитини в освітньому процесі, сприяє особистісному розвитку та інтеграції дітей з ООП в суспільство. Цей підхід також обґрунтовується у низці міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права дитини та Конвенції ООН про права людини, які підтримують і захищають права осіб з обмеженими можливостями та закликають до їхнього повного включення в суспільство.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини, зокрема прав дітей з особливими освітніми потребами, базуються на цінностях рівності, повної участі та відсутності дискримінації. Поширення інклюзивної освіти в Україні представляє собою важливий крок у забезпеченні ефективної реалізації права дітей з ООП на якісну освіту. Це відповідає загальній концепції прав людини, що визнає необхідність забезпечення рівних можливостей для всіх, незалежно від рівня їхньої фізичної або психічної дієздатності.

Розвиток інклюзивної освіти й поширення цінностей цього підходу в освіті є важливими не лише як соціальна необхідність, але й як позитивний крок до забезпечення рівних умов для всіх дітей у доступі до якісної освіти, згідно їхнім потребам, та сприяє розвитку суспільства у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціннісне підґрунтя інклюзії має коріння у світоглядних гуманістичних теоріях вчених-класиків, таких як Л. Бінсвангер, Х. Блум, Ж. Бодріяр, Е. Гідденгс, Ж. Дерріда, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, Ж.-П. Сартр, Г. Сковорода, М. Хайдеггер та інші, де обґрунтовуються ідеї толерантності та співрозуміння у сприйнятті різноманіття людського життя. Ці гуманістичні концепції використовуються як філософська основа для розуміння інклюзивного підходу, що акцентує увагу на прийнятті різноманіття та повазі до індивідуальних відмінностей людини у суспільстві.

Інклюзія в освіті відображає важливість створення оточення, де кожна людина, незалежно від її індивідуальних особливостей, має можливість

отримати якісну освіту та активно брати участь у соціальному житті. У роботах сучасних науковців, таких як О. Акімова, О. Заярнюк, О. Терещук, І. Терюханова, Н. Стульпінас, розкривається важливість інклюзивної освіти та виклики щодо інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище.

Проблематика інклюзивної освіти розробляється вченими у різних аспектах: С. Богданов (проблеми доступності освіти для осіб з обмеженими можливостями та методи впровадження інклюзивного середовища в закладах освіти); Л. Будяк (організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітніх сільських школах); Г. Гаврюшенко (розробка програм адаптивної освіти для дітей з різними потребами та дослідження ефективних методів інтеграції дитини в освітній процес); А. Колупаєва (психолого-педагогічні аспекти інклюзивної освіти та розробка підходів до створення сприятливого середовища для дитини); Н. Найда (вивчення соціальних аспектів інклюзії та розробка стратегій соціальної взаємодії між учасниками освітнього процесу); Н. Софій (розробка технологій та методів, спрямованих на створення адаптивних навчальних матеріалів та інфраструктури для осіб з особливими потребами); А. Шевцов (освітні основи системи реабілітації осіб з обмеженими можливостями); І. Ярмошук (питання професійної підготовки педагогів для роботи з учнями з різними потребами та інших аспектів інклюзивної освіти). Крім того, сучасні дослідження в галузі соціальної педагогіки, зокрема праці М. Андреєвої, О. Василенко, Т. Гладун, Н. Мирошніченко, О. Рассказової, Ж. Петрочко, Г. Першко, М. Чайковського та інших, також вносять важливий внесок у розв'язання цієї проблеми.

Вітчизняні вчені (О. Бондаренко, І. Задорожна, О. Марущенко, І. Нечипоренко, Н. Шевченко, Т. Шевченко та інші) вивчали та досліджували інклюзивну освіту дошкільників. Їхні наукові роботи, методичні матеріали та публікації стосовно цієї теми спрямовані на вивчення та впровадження підходів, які сприяють успішному навчанню та розвитку дітей з різними потребами у закладах дошкільної освіти.

На основі аналізу досліджень вчених сьогодні необхідно розробити та впровадити нові ціннісні підходи до дошкільної освіти, що сприятимуть створенню дружнього та сприйнятливого оточення для всіх дітей, незалежно від їхніх потреб та можливостей, на засадах цінностей інклюзивного й недискримінаційного підходів в освіті.

Формулювання цілей статті. Метою нашої публікації є уточнення суті та змістова характеристика цінностей інклюзивного суспільства у вихованні, насамперед соціальному, дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта має великий потенціал у сприянні соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Вона не лише надає можливість дітям взаємодіяти з однолітками та навчатися в групах, де присутні діти з різним соціальним досвідом і можливостями, а й сприяє формуванню толерантного ставлення до людей з відмінностями у цілому.

Вітчизняна вчена В. Осійська [1, с. 82] наголошує, що діти з інвалідністю, які не відвідують заклади освіти, а виховуються і навчаються вдома, часто мають серйозні проблеми з розвитком соціальності особистості, зокрема ціннісної сфери. При входженні у соціальний простір вони можуть відчувати відсутність впевненості в собі, мати труднощі у спілкуванні та, навіть, у майбутньому при отриманні освіти або працевлаштуванні. Натомість інклюзія дає дитині з раннього віку можливість знаходитися у соціумі, інтегрувати його цінності, вчитися комунікації, засвоювати нові види групової діяльності тощо. З іншого боку, усі діти, які навчаються з першого дня у групі з дітьми з особливими освітніми потребами, із дорослішанням толерантніше ставляться до людей з ООП, засвоюють цінності спілкування на засадах рівності і недискримінації, вчать природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них.

На основі сказаного вище зауважимо, що інклюзивна освіта не лише забезпечує освітні можливості для дітей з особливими потребами, але й сприяє формуванню толерантного суспільства, яке охоче приймає дітей з ООП й

уважно ставиться до різноманітності та відмінностей у цілому. Це значущий крок у створенні сприятливого оточення для всіх членів суспільства на спільних ціннісних засадах. Отже, підкреслимо, що поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з ООП є не тільки потребою часу, насамперед це важливий крок зміни ціннісних орієнтацій усього українського суспільства, визнання важливою цінністю забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту.

У дослідженнях вчених інклюзивна освіта розглядається у кількох аспектах. По-перше, це навчання дітей зі спеціальними освітніми потребами разом зі здоровими однолітками в навколишньому середовищі шляхом повної інтеграції у загальний освітній процес для досягнення навчальних цілей. По-друге, це включення дітей відповідного віку до загального освітнього середовища, незалежно від їхніх інтелектуальних чи фізичних відмінностей, з рівними правами для засвоєння культурних цінностей. По-третє, важливим є організація інклюзивної освіти через зміну культури навчального закладу, залучення більшої кількості дітей з відмінностями, активізацію їхньої участі у різних видах діяльності та підсилення спілкування. По-четверте, інклюзивна освіта включає фізичну інтеграцію (спільне перебування дітей у здоровому середовищі), соціальну інтеграцію (взаємодія дітей з різними можливостями) та навчальну інтеграцію (здійснення спільного навчання з урахуванням особливостей кожного учня) [2, с.117-118]. Таким чином, на основі аналізу різних аспектів феномену «інклюзивна освіта», можемо стверджувати, що це рівноправна та рівноцінна взаємодія дітей з обмеженими можливостями здоров'я з їх здоровими однолітками у спеціально зміненому, ціннісно насиченому мікросередовищі з метою їхнього повноцінного психофізичного, особистісного та соціального розвитку за умов відкритого й дружнього освітнього простору.

Сутністю інклюзивної освіти є гармонійна взаємодія усіх учасників і учасниць освітнього процесу, набуття позитивного досвіду соціальних

відносин, формування корисних для всіх соціальних навичок, стимулювання активних процесів особистісного саморозвитку.

Різновидом інклюзивної освіти є інклюзивне виховання, яке можна визначити як цілеспрямовану соціалізацію дітей з обмеженими можливостями здоров'я у рамках інклюзивного середовища на основі принципів гуманістичного виховання. Інклюзивне виховання характеризується цілеспрямованою зміною як дитини з ООП, так і її однолітків у спільній взаємодії, спілкуванні, грі, спортивних заняттях, навчанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності на основі формування спільних цінностей та ціннісних орієнтацій, поведінкових стратегій, моральних норм та правил життєдіяльності. Важливим результатом такого виховного впливу є плекання у дітей цінностей інклюзивної освіти.

Аналізуючи праці вчених (О. Дікова-Фаворська, А. Колупаєва, Н. Софій, М. Чайковський та інші), можемо стверджувати, що базовими цінностями інклюзивної освіти є:

1. Рівноправність, адже інклюзивна освіта відзначається рівним доступом до навчання та можливістю для всіх дітей розкрити свій потенціал незалежно від їхньої фізичної, психологічної або іншої індивідуальної особливості.
2. Повага до різноманітності – інклюзивна освіта визнає і поважає різноманітність дітей, їхні унікальні потреби та можливості; відзначається прийняттям та включенням в освітній процес всіх дітей, незалежно від їхньої культурної, етнічної, соціальної або іншої приналежності.
3. Партнерство – інклюзивна освіта підтримує співпрацю між дітьми, педагогами, батьками та іншими зацікавленими сторонами для створення оптимальних умов для навчання та розвитку кожної дитини.
4. Доступність – інклюзивна освіта забезпечує доступність навчального середовища та навчальних ресурсів для всіх дітей, включаючи тих, хто має фізичні або інші обмеження.

5. Емпатія та розуміння – інклюзивна освіта сприяє розвитку емпатії та розуміння серед дітей, допомагаючи їм краще сприймати та підтримувати один одного.

6. Недискримінаційність – інклюзивна освіта підтримує рівноправність дітей та відмовляється від будь-якого виду дискримінації чи виключення на основі індивідуальних характеристик.

Ці цінності становлять основу інклюзивної освіти і покликані створити виховне середовище, в якому кожна дитина має можливість навчатися і розвиватися на рівних умовах.

Відзначимо, що цінності та ціннісні орієнтації, що формуються у дітей в ЗДО, відносяться до різних сфер їх життєдіяльності. Серед них основні – це цінності «Я», «Здоров'я», «Батьківщина», «Земля», що є важливою частиною дитячого виховання та освіти в закладах дошкільної освіти. Сприйняття та зміст кожної з перелічених вище цінностей специфічні у різних дітей, що пояснюється накопиченням своєрідного попереднього досвіду, хоча, у цілому, їх має об'єднувати спільна спрямованість, що набувається в контексті засвоєння цінностей інклюзивного підходу в освіті. Так, цінності «Я», «Здоров'я», «Батьківщина» та «Земля» у дітей дошкільного віку можуть бути закріплені в контексті інклюзивного підходу в освіті через такі доступні для вихователів і батьків концепти та засоби:

1. Цінність «Я»: розвиток самоспостереження та усвідомлення своєї ідентичності (починається з навчання розпізнавати себе, своє ім'я та власний образ у дзеркалі); самооцінка та підвищення віри в себе (заохочення дітей робити різні речі самостійно та висловлювати свої почуття і думки); розвиток внутрішньої моралі та етики (навчання дітей розуміти правильну та неправильну поведінку, а також розвиток в них поняття про добро і зло).

2. Цінність «Здоров'я»: цінність фізичного розвитку (забезпечення можливості для фізичної активності та розвитку рухових навичок, прищеплення любові до руху); цінність здорового харчування (навчання дітей їсти здорову їжу та розуміти важливість правильного харчування); цінність особистої гігієни

(навчання дітей основам особистої гігієни, включаючи миття рук та чистку зубів).

3. Цінність «Батьківщина»: усвідомлення своєї культури (використання ігор, пісень та історій для розкриття культурних аспектів своєї країни та ідентифікації з нею); збереження природних та культурних надбань (навчання дітей дбати про природу, традиції та історію своєї країни).

4. Цінність «Земля»: цінності екологічного світогляду (використання ігор та активностей, щоб розповісти дітям про важливість збереження природи та бережливого ставлення до навколишнього середовища); цінність пізнання природи (влаштування прогулянок в природі та допомога дітям у спілкуванні з природою через спостереження, ліплення та малювання, співи, слухання музики тощо).

Цінності «Я», «Здоров'я», «Батьківщина» та «Земля» є фундаментальними для розвитку дітей та їхньої підготовки до життя. Робота з цими цінностями у ЗДО важлива для формування моральних і соціальних цінностей у дітей. Вагомим завданням є інтеграція цінностей інклюзивного суспільства у ті цінності та ціннісні орієнтації, що формуються у дітей в ЗДО й відносяться до різних сфер їхньої життєдіяльності.

Вважаємо, що такими цінностями можуть бути: самосвідомість та розвиток особистості (розвиток самоспостереження, усвідомлення своєї ідентичності та самооцінка; розвиток внутрішньої моралі, етики та віри в себе); здоровий спосіб життя (значення фізичного розвитку, здорового харчування та особистої гігієни); збереження культурних та природних цінностей (усвідомлення власної культури та збереження природних та культурних надбань); інклюзивність та соціальна відповідальність (рівноправність та повага до різноманітності; партнерство та доступність навчання для всіх; розвиток емпатії, розуміння та відмова від дискримінації на будь-якій підставі).

З метою вирішення проблеми формування ціннісних орієнтацій інклюзивного суспільства у системі дошкільної освіти важливо розробити і впровадити ефективні педагогічні підходи, які сприяли б вихованню громадян з

гуманістичними ціннісними орієнтаціями. Крім того, необхідно активно залучати сім'ю, громадські організації та медіа до спільної роботи у формуванні моральних та культурних цінностей дітей. Також важливо постійно адаптувати освітні програми до гуманістичних тенденцій та змін суспільних цінностей й потреб сучасного суспільства.

У цілому, можемо зробити висновок, що проблема формування ціннісних орієнтацій людини у системі освіти є складною та багатогранною, що вимагає комплексного підходу та спільних зусиль освітян, батьків і громадських лідерів. Усвідомлення та вирішення цієї проблеми відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості та сталого розвитку інклюзивного суспільства. В інклюзивному виховному середовищі швидше й ефективніше формуються моральні цінності і правила життєдіяльності дітей, оскільки спрацьовують такі механізми соціалізації, як механізм наслідування та ідентифікації (при формуванні моральних норм та правил життєдіяльності принцип «Роби як я!» є провідним).

Інклюзивне виховання в сучасних умовах є формою цілеспрямованої спільної соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх здорових однолітків, спрямованої на формування цінностей та ціннісних орієнтацій, правил спілкування, моральних норм та поведінкових стереотипів. Формування цінностей у дітей дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, який впливає на подальший розвиток особистості. Педагоги, батьки та суспільство в цілому мають бути уважними до цієї проблеми та активно сприяти формуванню моральних та соціальних цінностей у дітей.

Список використаних джерел:

1. Осійська В.В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Подільський науковий вісник*. Науки: економіка, педагогіка. 2018. №3. С.80-84.
2. Чайковський М.Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : монографія. Київ: Вид-во. 2015. 442 с.